

Aleksandar Bošković

ANTROPOLOŠKE PERSPEKTIVE

Institut društvenih nauka
Beograd

2014

Za izdavača: dr Mirjana Rašević

Recenzenti: prof. dr Milan Vukomanović
prof. dr Goran Štrkalj
prof. dr Bojan Žikić

Lektura: Jovana Arsić

Korice: Kei & Emi Tsuzurahara Mikulić

Prelom i priprema za štampu: Digital Art

Štampa: Službeni glasnik

Tiraž: 500 primeraka

ISBN 978-86-7093-150-3

Štampanje ove knjige pomoglo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Ova knjiga je nastala kao rezultat rada na projektu „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup“, identifikacioni broj III 47010, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Tekst © 2014 Aleksandar Bošković

Ilustracija na naslovnoj strani © Kei & Emi Tsuzurahara Mikulić

In ethnology all is individuality. (Boas 1887: 589)

I'm all these words, all these strangers, this dust of words, with no ground for their settling, no sky for their dispersing, coming together to say, fleeing one another to say, that I am they, all of them, all of those that merge, those that past, those that never meet, and nothing else, yes, something else, that I'm something quite different, a quite different thing. (Beckett 1958: 386)

Sadržaj

Uvodne napomene: pravi ljudi u pravim trenucima	7
Antropološke perspektive	11
I Pojmovi	25
Etnografija	27
Etnologija	31
Difuzionizam	35
Klan	37
Nekoliko napomena o liberalizmu	38
Individualizam	42
Kultura	47
Multikulturalizam u Norveškoj	53
Evropa	55
Identitet	59
II Događaji	63
Pojam javnog mnjenja u „tradicionalnim zajednicama“	65
Antropologija i demografija	73
Antropologija i psihoanaliza: između individualnih identiteta i grupnih interakcija	83
Mitovi o državi	95
III Ljudi	101
Semiotika stripa: potpis kao metafora	103
Edvard Munk kao kulturni simbol	106
Identiteti i razlike: Philip K. Dick i popularna kultura	109
Klifordova ideja reartikulacije antropologije	113
Antropologija svakodnevnice Pola Rabinoua	117
Kraj jedne epohe: Lešek Kolakovski (1927-2009)	121
Bibliografija	125
Registar pojmova	139
Registar imena	143
Registar geografskih pojmova	145
Summary	147

Umesto uvoda: pravi ljudi u pravim trenucima

Ova knjiga nastala je kao rezultat istraživanja i dijaloga koje sam u poslednjih desetak godina vodio sa prijateljima i prijateljicama, kolegicama i kolegama sa više visokoškolskih institucija, na raznim mestima (lokacijama) i različitim povodima. Tokom, za mene neočekivano, veoma dugog rada na tekstu, ovo je postala iznenađujuće *lična knjiga*, jer sadrži kako podsećanja, tako i *linije* (u smislu u kome o njima piše Ingold), odnosno trase *putovanja*, kako geografskih tako i intelektualnih, koja sam prelazio od prvih pročitanih delova knjige *Works and Lives* (Geertz 1988), a u nastojanju da dođem do, za mene zadovoljavajućeg, određenja antropologije. Iz tog razloga je rad na ovom tekstu malo duže trajao i povremeno bio prekidano sumnjama, željom da ga ostavim, zaboravim na neodređeno vreme i posvetim se nečem manje stresnom i mnogo manje zahtevnom. Naravno, veliki deo mojih dosadašnjih putovanja kroz antropologiju je uglavnom proizvod srećnih okolnosti i slučajnosti koje su se nekako odigravale u moju korist ("*chance and serendipity*," kako to voli da kaže moj kolega iz Švedske Ulf Hanerc [Ulf Hannerz]). Srećne okolnosti su bile i to što sam imao priliku da sretnem neke sjajne ljude na sjajnim mestima, da pročitam prave tekstove u pravo vreme, ali i da imam sjajne studente i izuzetno zanimljive i podsticajne kolegice i kolege.

Zamisao o objedinjenju svega u koliko-toliko organizovanom obliku došla je tokom septembra i početkom oktobra 2013 dok sam uživao gostoprimstvo profesora Gintera Šlea (Günther Schlee) i njegovog Odeljenja na Maks Plank institutu u Haleu (Max-Planck-Institut für ethnologische Forschung, Halle), odnosno tokom početka rada na istraživačkom projektu o kognitivnim pristupima u antropološkoj teoriji i praksi (*Cognitive approaches in anthropological theory and practice*). Na moje naknadno preispitivanje odnosa antropologije i ekonomije odlučujući uticaj je imao vodeći stručnjak iz ove oblasti, Džejms Kerijer (James Carrier; Oxford Brookes University), sa kojim sam vodio nekoliko vrlo produktivnih razgovora tokom boravka u Haleu.

Najveći deo knjige čine predavanja koja sam držao na različitim mestima, uglavnom na univerzitetima, i raznim povodima. Rad na ovoj knjizi bio i podsticaj da neke ideje malo preciznije uobličim i prvi put stavim na papir na ovaj način. Tekst o norveškom multikulturalizmu predstavlja sažetak predavanja prvi put održanog na međunarodnom simpozijumu Katedre za evropske studije na univerzitetu Vanderbilt u Nešvilu (SAD), novembra 2007. – na koji sam pozvan

posredstvom mog prijatelja i kolege Teda Fišera (Edward F. Fischer). Predavanje o Evropi je prvi put predstavljeno takođe novembra 2007, na najstarijem američkom univerzitetu, Koledžu Vilijem i Meri (College of William & Mary), u Vilijemzburgu. Za ovaj poziv je ključnu ulogu odigrao još jedan prijatelj i kolega, Bil Fišer (William H. Fisher). Tom prilikom sam održao još par seminara u Vilijemzburgu i koristio resurse biblioteke ovog univerziteta tokom tronedeljnog boravka. Tekst o piscu Filipu K. Diku (Philip K. Dick, 1928-1982) je u prevodu prvi put objavljen u zagrebačkom časopisu *Zarez* 2002. godine, a ovde je prenesena neznatno modifikovana verzija. O odnosu antropologije i psihoanalize sam prvi put govorio na 113. Gelnerovom (Gellner) seminaru češkog antropološkog društva i Masarikovog (Masaryk) sociološkog društva u Pragu aprila 2011, gde me je pozvao Peter Skalnik (Petr Skalník). Tokom maja 2013. održao sam tri predavanja na istu temu na Kolarčevom narodnom univerzitetu u Beogradu, zbog čega dugujem posebnu zahvalnost Kseniji Špadijer. Za rad na nekoliko poglavlja je veoma važna bila i poseta Frojdovom muzeju u Beču početkom 2013, kada mi je od velike pomoći bila menadžerka Arhiva ovog muzeja, Simone Faksa (Simone Faxe). Ovde dugujem zahvalnost i mojim studentkinjama sa neformalne grupe koje se bavi psihoanalitičkim tekstovima, Nikolini Dobrić, Tijani Hajduković, Ani Simić i Lei Vučić. Njihove perspektive i uvidi su me dodatno motivisali za rad na aspektima psihoanalize i identiteta. Poglavlje o odnosu antropologije i demografije predstavlja neznatno izmenjen tekst koji je objavljen u časopisu *Stanovništvo*, na čemu sam vrlo zahvalan Mirjani Rašević i Vladimiru Nikitoviću. Poglavlje o identitetu je nastalo iz izlaganja na godišnjem skupu Hrvatskog etnološkog društva u Zagrebu, juna 2013.

Neki tekstovi u knjizi sadrže podatke do kojih sam došao tokom istraživanja o Edvardu Munku (Edvard Munch, 1863-1944) kao kulturnom simbolu u Norveškoj, između 2004. i 2007. Ovaj projekat je predstavljao kombinaciju arhivskog istraživanja (u arhivu Munkovog muzeja) i intervjua sa istoričarima umetnosti, tadašnjim i bivšim direktorom Muzeja. Od posebne važnosti za mene su bili razgovori sa gospodinom Nilsom Meselom (Nils Messel), gospođom Gerd Vol (Gerd Woll), koja je tada pripremala Opšti katalog Munkovih radova, sa profesorkom Patrišom Berman (Patricia Berman; Wellesley College – istovremeno smo boravili u Oslu tokom maja 2007. godine), kao i sa profesorom Oivindom L. S. Bjerkeom (Øivind Lorenz Storm Bjerke) sa Univerziteta u Oslu. Rezultate ovih istraživanja sam izložio na predavanju u galeriji O3one u Beogradu, juna 2007, kao i na konferenciji u Lisabonu, februara 2008. Veoma sam zahvalan svome prijatelju Tomasu Ilandu Eriksenu (Thomas Hylland Eriksen) sa Univerziteta u Oslu, koji je, kao delu jednog većeg projekta kojim je rukovodio u to vreme *CULCOM (Kulturna kompleksnot u novoj Norveškoj)*,

obezbedio finansiranje i logističku podršku za ovo istraživanje (a povremeno i kontaktirao nekolicinu osoba ukoliko sam imao poteškoća u ostvarivanju kontakta sa njima). Eriksen je donekle zaslužan i za izbor teme mog istraživanja, a u poslednjih deset godina bio je i ostao moj ključni sagovornik kada se radi o antropološkim teorijama i pravcima u kojima se kreće savremena antropologija.

Struktura knjige, tri dela u kojima se od partikularnih koncepata i ideja i vrlo kratkih, gotovo rečničkih odrednica/poglavlja postepeno ide ka sve složenijim razmatranjima, a nakon toga vraća ka nešto sažetijim poglavljima koja se bave konkretnim autorima, predstavlja put od vrlo opšteg ka pojedinačnom. Ova trajektorija od najopštijeg, preko opšteg, pa do partikularnog, zamišljena je kao *posmatranje iz različitih perspektiva*, ali upućujući na različite reference i kao poziv na otvaranje dijaloga sa kojima se moje sagovornice i sagovornici mogu ali i ne moraju slagati. Sve to naravno uz moje verovanje u suštinsku *racionalnost individualnih aktera*. Takođe, određene teme se namerno nalaze na nekoliko mesta u tekstu – što je izraz želje da se otvori dijalog između različitih perspektiva, ali i da se kombinuje sinhronička i dijahronička perspektiva. Tako se, na primer, o *kulturi* raspravlja u istoimenom poglavlju u prvom delu knjige, zatim se kultura posmatra u jednom konkretnom kontekstu (multikuturna Norveška), nakon toga se pominje u tekstu o odnosu između antropologije i demografije, pa ponovo kada pišem o Klifordu (James T. Clifford). Takođe i Edvard Munk predstavlja primer artikulacije jednog *kulturnog simbola*. O *identitetu* se raspravlja u istoimenom poglavlju, ali i u poglavljima o Evropi, multikulturalizmu, psihoanalizi, mitovima o državi, o Filipu Diku, itd. Slično je i sa pojmovima kao što su etnografija, etnologija i individualizam – njihova upotreba i značenje se razmatraju na različitim mestima. Norveška se, kao *lokacija* mojih istraživanja od pre desetak godina, takođe pominje u nekoliko poglavlja, od teksta kojim počinjem knjigu („Antropološke perspektive“), preko poglavlja o multikulturalizmu u Norveškoj, pa sve do kratke rasprave o Munku.

Kada se radi o bibliografskim referencama i eventualnim citatima, gde god je to moguće koristio sam originalno objavljene izvore (najčešće objavljene na engleskom jeziku), i to iz dva razloga:

1. Pošto sam antropologiju studirao na engleskom jeziku (prvo u SAD, kasnije u Škotskoj, odnosno Velikoj Britaniji), u tom obliku (uglavnom na engleskom) sam ih i čitao, odnosno u tom obliku posedujem određene knjige i tekstove. Pronalaženje prevoda (ako i kada oni postoje) bi bilo dugotrajno i ne mnogo produktivno.

2. Kvalitet prevoda na srpskohrvatski ili srpski jezik je, posebno u poslednjih nekoliko decenija, najčešće veoma loš. Pošto domaći izdavači nastoje da na

objavljivanju knjiga što više zarade, to uglavnom uključuje angažovanje nekvalitetnih prevodilaca (koje treba platiti što je moguće manje), koji najčešće uopšte ne razumeju jezik sa koga prevode, kao i davanje nerazumno kratkih rokova za završavanje prevoda i nepostojanje stručnih redaktura – da ne pominjem nedostatak lekture i korekture, što za posledicu ima to da su neka klasična dela antropološke literature kada se objave u Srbiji praktično nečitljiva. Ovo nije moj problem i ne želim da ulazim u politiku lokalnog izdavaštva.

Koleginica sa Instituta društvenih nauka Suzana Ignjatović je zaslužna za moje „otkriće“ sociologa Rajmona Budona (Raymond Boudon), koji je predmet njene doktorske disertacije na Filozofskom fakultetu. Poslednjih godina saradnja sa njom je rezultirala zajedničkim objavljivanjem nekoliko tekstova, a njeno propitivanje mesta i uloge racionalnosti me je dovelo do nekih klasičnih antropoloških tekstova. U isto vreme, rad na Odeljenju za etnologiju i antropologiju se pokazao kao vrlo produktivan za ispitivanje nekih ideja i analizu koncepata, zbog čega sam zahvalan mojim kolegicama i kolegama sa Filozofskog fakulteta. Na izvestan način, imam sreće što radim na trenutno najzanimljivijem i najkvalitetnijem Odeljenju za antropologiju u regionu – ili me je ponovo slučajnost dovela na pravo mesto u pravo vreme. Moja prijateljica Marija Babić mi je pomogla prilikom nabavljanja nekoliko tekstova koji su uticali na formulaciju nekih od ovde izloženih ideja. *Last but not least*, izuzetno sam zahvalan Nemanji Milićeviću na pomoći u realizaciji tehničkih aspekata ove knjige.

Hale, 7. oktobar 2013.